

Szaknyelvi és terminológiai ismeretek

SZTE 2009

Kiss Gábor

TINTA Könyvkiadó,
kissgabo kukac tintakiado pont hu

Általános információk

Tananyag, információk, határidők, feladatkiírás:

<http://www.tintakiado.hu/kissgabor>

Kapcsolattartás:

kissgabo kukac tintakiado pont hu

Követelmények

1. Aktív részvétel minden órán

(szept. 15., okt. 20., nov. 3. (?), levelező nov. 6.)

2. A feladatkiírásban szereplő két feladat elvégzése

A feladatok beküldési határideje december 1.

3. VIZSGA

A szavak jelentősége

Szavak

Világokat jelentenek

Meghaltál, ha már nincsenek

...

Ölnek és feltámasztanak,

Szavak, csodálatos szavak.

Juhász Gyula: Szavak

* * *

A szó veszélyes fegyver

...

A szó veszélyes fegyver

és van aki fegyvertelen

Illés együttes (1973)

A nyelv és a figyelő ember kapcsolata

Cosimo Medici (1389-1464) amint csak tehette elhagyta Firenzét. Falusi birtokán nyugodtan olvasgatott és olyan tevékenységeknek szentelte az idejét, amelyek számára kikapcsolódást jelentettek, mint például a szőlőmetszés, az olajfák gondozása, mandulafák, eperfák ültetése.

Szívesen beszélgetett a helybeli paraszttal, tőlük leste el azokat a közmondásokat és történeteket is, amelyekkel Firenzébe visszaérve saját beszédét színezte.

A szótár a világ tükre

„Szótárt lapozgatok. Van-e a szótárnál gazdagabb, élőbb, lelkesebb valami? Benne van a nyelvünk összes szava. Benne van a virágok, ásványok, rovarok, háziállatok és fenevadak, a szerszámok, a közlekedési eszközök, és fölszerelések, a fegyverek, és hangszerek, a mesterségek, a testrészek, a nyavalyák neve.

Benne van a gyöngédség és a durvaság minden árnyalata, az udvariasság és gorombaság, a szemérem és a trágárság, a szépség és a rútság, az illat és a bűz, a tisztaság és a szutyok, a boldogság és a boldogtalanság, az önfeláldozás és a gyilkosság.

Benne van a múltam, a jelenem és a jövőm. Benne van az életem. Benne van a halálom is. Benne van a sorsom.”

Kosztolányi Dezső, Szótárt lapozgatok, 1929.

A szótár és az „élet” kapcsolat

Ezt a kis magyar - orosz szójegyzéket, amely egyáltalán nem tart igényt arra, hogy komoly szótárnak tekintsék, a szükség hozta létre. A Vörös Hadsereg magyarországi előnyomulásával egyre inkább égetővé vált egy orosz kézi szótár kiadása... Egy ilyen egyszerű kis segédeszköz sok félreértést és nyomában sok kárt és bajt küszöbölhet ki.

**Magyar-orosz szójegyzék,
Békéscsaba, 1944. november hó**

A nyelvről nehéz szólni

A feleségemet Bostonban ismertem meg.

Hol van az Eiffel-torony?

Láttam a férfit a távcsővel.

Régen nem láttalak.

Éhes vagyok. (Szól este a gyerek)

csirkemell-sonka, műanyag-fakanál, kockasajt,

háromkerekű kerékpár, betontalpfa

Mi ez a rúzsolt a nyakadon? Szájhagyomány.

Mi a nyelv? I.

A nyelv szavak egymásutánja, mely szavakkal a beszélő kifejezi gondolatait [érzelmeit] azzal a szándékkal, hogy a hallgató számára ismertté tegye őket.

Fröbes

A nyelv eszmék, érzelmek és és vágyak tisztán emberi és nem ösztönös kommunikációjának módszere önkéntesen létrehozott szimbólumok rendszere révén.

Sapir

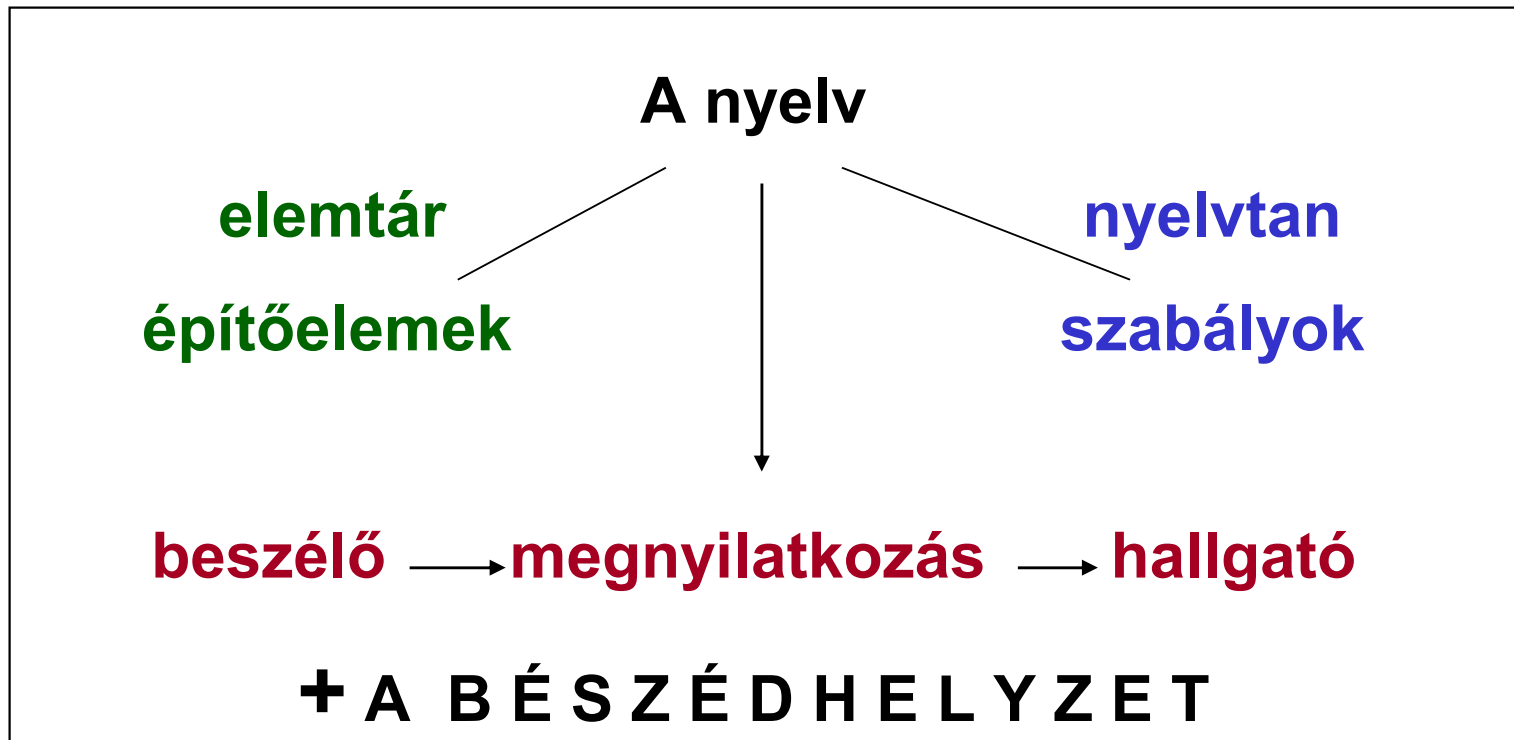
Mi a nyelv? II.

A nyelv egyik legféltőbb kincse, egyik legfőbb dísze a nemzetnek. (*Kazinczy Ferenc*)

Az anyanyelv: a nemzet érzékszerve és memóriarendszere. (*Ratkó József*)

**A magyar nyelvet e világ csodájának tartom ...
Egészen különleges szerencsém, hogy magyarul írhatok. (*Örkény István*)**

A nyelv működése

A szó félig azé, aki mondja, félig azé, aki hallgatja.

A. Montaigne

A nyelv szintjei és a szintek építőelemei

A NYELVI SZINTEK

Szemantikai

szintaktikai

lexikai

morfológiai

fonetikai

AZ ÉPÍTŐELEMÉK

SZÖVEG

MONDAT

idézet

szállóige

közmondás

helyzetmondat

szólás

állandósult szókapcsolat

kollokáció

szabad szókapcsolat

SZÓ

TOLDALÉK

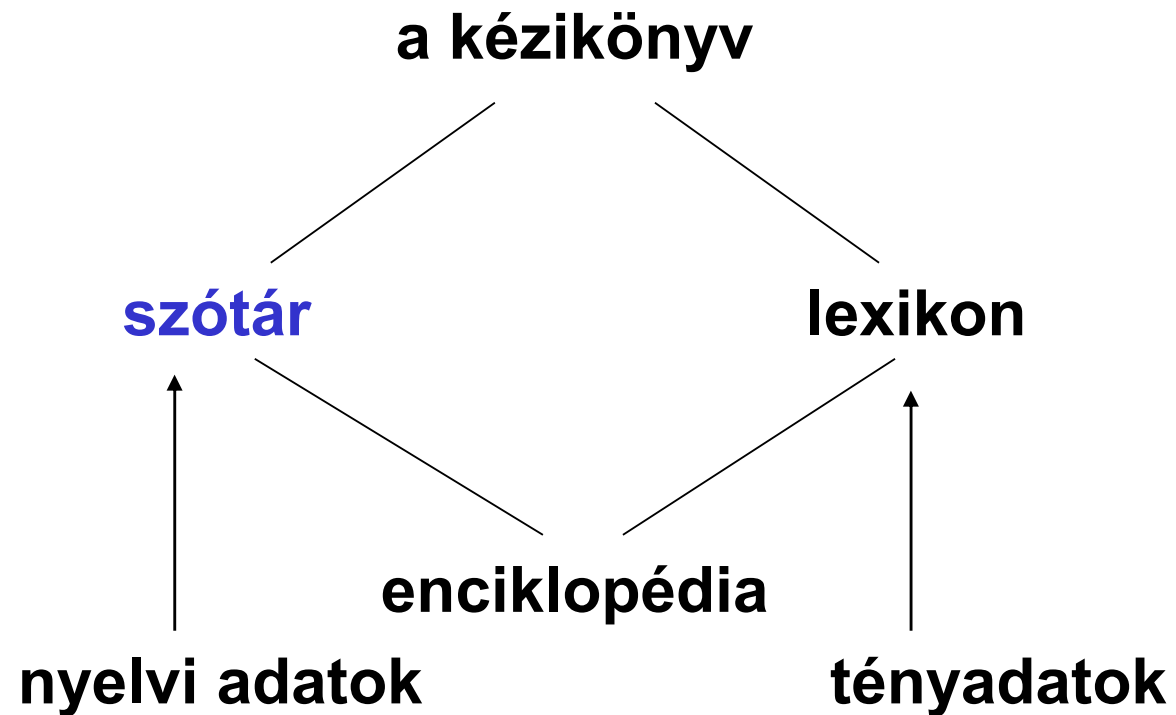
HANG / FONÉMA

Az elemtár és a nyelvtan összefüggése

Az **elemtárban** lévő elemek kapcsolódási szabályait a **nyelvtan** adja meg a nyelv minden szintjén

A **lexikai szinten** az elemeket (a szavakat) a **szótár** tartalmazza

A kézikönyvek és a szótár kapcsolata

A nyelvi rétegek, a nyelv rétegződése

Az alap:

A köznyelv

(= nemzeti nyelv, irodalmi nyelv, normatív nyelv)

Az alap vízszintesen és függőlegesen is rétegződik

I. A nyelv területi rétegződése

A „vízszintes” tagolódás

nyelvjárások, tájnyelv, népnyelv, regionális köznyelv

különböző hangállomány,

különböző szókészlet,

kissé különböző grammatika

II. A nyelv életkor szerinti rétegződése

A „függőleges” tagozódás

Gyereknyelv, diáknyelv, ifjúsági nyelv, szleng

azonos hangállomány

különböző szókészlet

azonos grammatika

III. A nyelv a megjelenés formája szerinti rétegződése:

Írott, beszélt / élőszóban elhangzó nyelv

**azonos hangállomány
különböző szókészlet
azonos grammatika**

IV. A nyelv társadalmi csoportok szerinti rétegződése

A „függőleges” tagozódás

csoporthelyek, réteghelyek:

**sajtónyelv, hivatali nyelv, politikai zsargon,
sportnyelv,**

szaknyelvek:

tudományos nyelv, műszaki nyelv, jogi nyelv

azonos hangállomány

különböző szókészlet

azonos grammatika

A szaknyelvek rétegzettsége

- a) felső réteg: tudományos, szaktudományos nyelv**
- b) középső réteg: szakmai köznyelv**
- c) alsó réteg: szakmai társalgási nyelv, műhelyzsargon**

Szavak szemantikai kapcsolata

1. nincs kapcsolat
2. azonos alak, nem összefüggő jelentés
3. rokon értelműség, szinonimitás
4. alá-fölérendeltség, hiponímia
5. társas viszony, azonos fogalomkör
6. közös felettes, testvériség
7. ellentétes viszony, antonímia
8. etimológiai kapcsolat, genetikus viszony

A szókincs folytonosan változik

Szavak születnek és szavak halnak meg.

„Ahogy a levelek változnak évről évre a fákon, úgy engedik át helyüket az elöregedett szavak az újonnan születetteknek.”

Horatius

Új magyar szavak tematikus csoportosításban I.

1. Közgazdaság és kereskedelem

barter, euró, imázs, logó, menedzser, multi, privatizál,

2. Politika és társadalom

glasznosztly, konszenzus, lobbiz, ombudsman, paritás

3. Cégnevek, cégtípusok

butik, center, diszkont, hiper-, szupermarket, multiplex

4. Technika

csip, dekóder, fájl, flopi, mágneslemez, hardver, szoftver

5. Sport, játék

aerobik, biatlon, triatlon, body-bulding, break, darts, fitness

Új magyar szavak tematikus csoportosításban II.

6. Étkezés

chips, fondü, gofri, gyros, hamburger, hot dog, kivi, müzli

7. Szórakozás

dinó, karaoke, klip, videoklip, play back, thriller, walkman

8. Egészség

akupunktúra, biozöldség, biomatrac, biozöldség

9. Ruházkodás

jogging, sztreccs, top, T-shirt

10. Autó, jármű

intercity, matrica, kátyúzás

Régi magyar szavak (nevekben)

Bodnár: hordókészítő

Bognár: kerékgyártó

Csiszár: fegyverkovács

Gerencsér: fazekas

Gombkötő: gombkészítő

Képfaragó: szobrász

Kaszab: mészáros

Porkoláb: börtönőr

Pintér: hordókészítő

Hőgyész: hermelinvadász

Tőzsér: pénzváltó

Fónagy: bíróféle

Csató: íródeák

Dékány: sekrestyés

Soltész: bíróféle

Vikár: helyettes

Bacsó: számadó juhász

Faggyas: gyertyaöntő

A szótárak fajtái I.

A. Terjedelem szerint

1. Kiszótár
2. Közép szótár / kézisztár
3. Nagyszótár

B. A nyelvek száma szerint

1. Egynyelvű
2. Két- vagy többnyelvű

A szótárak fajtái II.

C. Az elrendezés szerint

1. Ábécébe soroló
2. Tezaurusz jellegű

D. Az egynyelvű szótár

1. Általános értelmező szótár
2. Nyelvtudományi, nyelvhelyességi szótár
3. Terminológiai, szaknyelvek szótára

Mi jellemzi a szótárakat?

- **A szótárban nagy mennyiségű adat található**
- **Az adatok sora rendezett (ábécé)**
- **A szótár belseje, a szócikkek strukturáltak**
- **Az adatok általában szövegesek**
- **A szótárkészítés hosszú folyamat**

A mai szótárak illenek a mai gépekhez

Az első magyar nyomtatott szótárak

- **Murmellius, 1533, latin-német-magyar, 4.600 szó,**
- **Pesti G., 1538, lat., ol., fr., cseh, m., ném. 4.000 szó,**
- **Calepinus A., 1585, 10 nyelvű**
- **Verancics F., 1595, lat., ol., ném., horv., ma. 5.000 szó**
- **Szenci M., A., 1604, latin-magyar, magyar-latin**
- **Pápai P. F., 1708, latin-magyar, magyar-latin**
- **Bod P., 1767. latin-magyar, magyar-latin**

- **Baranyi D. J. 1598 szólásszótár, gör.-lat.-magy.**

Az első magyar szakszótárak

Paulay Károly: Polgári és pörös szótár (Buda, 1827)

**Bugát Pál, Schedel Ferenc: Magyar-deák és deák magyar
orvosi könyv (Pest, 1833)**

**Mathematikai műszótár, Magyar Tudós Társaság, (Buda,
1834)**

Császár Ferenc: Váltójogi műszótár (Buda, 1840)

Szabó József: Bányaműszótár (Buda, 1848)

Gyürky Antal: Borászati szótár (Pest, 1861)

**Divald Adolf, Wagner Károly: Magyar-német és német-
magyar erdészeti műszótár (Pest, 1868)**

Szótári alapfogalmak

szócikk

címszó jelentésszám meghatározás

teleszkóp fn 1. vál **Tükrös távcső.** *A teleszkóppal vizsgálják az égitesteket.* 2. Gépk **Jármű** lengését csillapító, csőbe épített rugós szerkezet. *Elromlott a motorkerékpár teleszkópja.*

példamondat minősítés

Magyar értelmező kéziszótár

A szótár tartalmáról

Régi a panasz, hogy amit a szótárainkban keresnek, nincs meg bennük, és ami megvan, azt nem keresi senki.

Füredi Ignác: Közhasznú idegen szótár, 1898

A Műszaki Értelmező Szótár sorozat

Vásárhelyi Boldizsár: Közlekedésügy.

Kényszerpályás és közúti közlekedés (Budapest, 1960)

Lovász Kálmán: Nyomdaipar (Budapest, 1961)

**Pozsonyi Gábor: Filmgyártás és filmtechnika
(Budapest, 1975)**

Hatala Pál: Fémkohászat (Budapest, 1992)

Részlet a *Nyomdaipar* szótárból

kruda kinyomott, de a kiadó utasítására kötetlen állapotban hagyott és ily módon tárolt könyvpéldányok, illetve további feldolgozásra váró nyomott és hajtogatott ívek

der Rohdruckbogen

book in sheets

pacsky, szvjazky

A terminus

A szaknyelv eleme a szakszó, a terminus.

Jellemzője:

- 1. definiált**
- 2. egyértelmű, monozém és nem poliszém**
- 3. motiváltsága legtöbbször másodlagos**
- 4. szófaját tekintve legtöbbször főnév**

A szakszóalkotás és szakkifejezések alkotásának alapelvei

Az új terminus legyen:

- 1. szabatos, egyértelmű, találó, pontos**
- 2. alkalmas, lényegre törő, rövid, könnyen kiejthető**
- 3. szemléletes, megjegyezhető**
- 4. helyes, magyaros, hajlékony, tovább képezhető**
- 5. egyöntetű, általános, rendszerszerű**
- 6. állandó jelentésű**
- 7. legyen összhangban más terminusokkal**

A szakszóalkotás és szakkifejezések alkotásának módjai

- 1. köznyelvi szó átvétele**
- 2. metaforikus megnevezés**
- 3. szóösszetétel**
- 4. szócsoport alkotás**
- 5. mozaikszó, betűszó alkotása**
- 6. betűjeles szavak alkotása**
- 7. tükörfordítás**

Köznyelvi szavak terminusként

Az orvosi szaknyelvben:

cukros, császár, híd, korona, pólya, sín, tükrör

A számítástechnika nyelvében:

egér, ház, lemez, mentés, tűzfal, vírus

A terminológiával, a szaknyelvvvel kapcsolatos teendők ma

- 1. Új terminusok alkotása (a hiányzók pótlása)**
- 2. Szakterület terminusainak rendszerezése, karbantartása**
- 3. Oktatás**
- 4. Terminológia adatbázisok építése**
- 5. Szakszótárak összeállítása**
- 6. A szakszavak helyes beépítése a köznyelv szótáraiba**

Az ÉRTSz. gyógyszerészeti szakszavai

alapanyag (3a), ampulla (1), bróm (2), cinkkenőcs (csz), csontképző (csz), fiola (1), görcsoldó (csz), gyapot (3a), gyógykenőcs (csz), gyógyszerkönyv (csz), hánytatószer (csz), higanykenőcs (csz), izgatószer (csz), kenőcs (2), keverék (2c), kodein (csz), köptet (csz), köptető (csz), kúp (4), leukoplaszt (csz), morfium (csz), old (3a), ólomecet (3a), ostya (2), pepszin (1a), pilula (csz), sebkenőcs (csz), szaturál (1), széntabletta (csz), taksál (2), tinktúra (csz), tok (1c), üvegcsese (1a), végbélkúp (csz)

A kétnyelvű szakszótárírás lépései

- 1. szakszavak gyűjtése párhuzamos korpuszokból**
- 2. párba állítás, a hiányzó alakok pótlása**
- 3. lektorálás**
- 4. a közzététel (nyomdai, internetes) előkészítése**

A kétnyelvű szakszótárírás követelményei

- 1. hierarchikus elrendezettség, tezaurusz forma**
- 2. folyamatos megújíthatóság**
- 3. szövegkörnyezet (példamondat) megadása, elérhetősége**
- 4. a szaknyelvi rétegek feltüntetése**

A jól elkészített tezaurusz

- 1. egyértelmű**
- 2. normatív**
- 3. a kapcsolatok objektívek**
- 4. a kapcsolatok sokoldalúak**
- 5. decentralizált**
- 6. hierarchikus**
- 7. a hivatkozások inverzek**
- 8. bővíthető**
- 9. javítható**

A tezaurusz utalásrendszere

- A) szinonima reláció
- B) konjunktív, együttes reláció
- C) alosztályok
- D) nem--faj reláció
- E) egész--rész reláció
- F) rendeltetés--eszköz reláció
- G) tulajdonság reláció
- H) egyéb hierarchikus relációk